

LBRIS

We know
books

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

www.ispri.ro
www.l.ispri.ro

LORENA STUPARU

**A GÂNDI ȘI A SCRIE ÎN LIMBA
ROMÂNĂ: O CONSTRUCȚIE
IDENTITAR POLITICĂ**

EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

București, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STUPARU, LORENA

A gândi și a scrie în limba română: o construcție identitar
politică / Lorena Stuparu. - București : Editura Institutului de Științe
Politice și Relații Internaționale "Ion I.C. Brătianu", 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-630-6523-06-1

811.135.1

Tehnoredactare computerizată:

LILIANA DINCĂ

© INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“

București – 6, B-dul Iuliu Maniu, nr. 1-3, România
Telefon: 021 316 96 61/62

CUPRINS

Cuvânt înainte: despre „puterea” limbii și a limbajului ...	7
I. Pledoaria pentru identitatea politică a românilor în gândirea și scrierile membrilor generației de la 1848	17
Scurtă introducere	17
1. Scena politică europeană în 1848 – acte și schițe ...	22
2. Revoluția de la 1848 în Moldova, Țara Românească și Transilvania. Momente, concepte, obiective, finalități	24
3. Figuri emblematice ale generației de la 1848	40
– Nicolae Bălcescu – Mihail Kogălniceanu – Vasile Alecsandri – Ion Ghica – C.A. Rosetti – I. C. Brătianu – Constantin Negruzzi – Dimitrie Bolintineanu – Grigore Alexandrescu – Cezar Bolliac – Alecu Russo – Simion Bărnuțiu – Eftimie Murgu – Ion Heliade Rădulescu	
4. Documente reprezentative pentru anul 1848 la români	71
5. „Moștenirea” revoluției de la 1848	82

II. Generația '27 sau construcția prin cultură	89
Introducere: despre experiențialism și trăirism, pe scurt ...	89
1. Oglinzi ale Generației '27.....	95
1.1. Un jurnal de presă realizat de Mircea Vulcănescu și câteva momente nespirtuale ale unor tineri experiențialiști	95
1.2. Gruparea Criterion	114
2. Despre Nae Ionescu, maestrul generației	120
3. Portrete ale unor membri marcanți ai generației ...	128
3.1. Mircea Eliade: „șef al generației și singurul care și-a împlinit pe deplin toate făgăduințele din tinerețe”	128
De ce Mircea Eliade iubea entomologia – „La vida es sueño!” (Chiar și atunci când nu ești somnoros din fire, ci activ) – Direcția intelectuală a despărțirii de politic – Jurnalul portughez, operă interbelică majoră a liderului generației '27 – Absolvirea de „felix culpa”. Traectoria generației '27 din perspective lui Nicolae Steinhardt	
3.2. Despre Mihail Sebastian, „«ființa pe dos», insul în răspăr”	169
3.3. Inclasabilul Emil Cioran	180
Cioran și idealurile geneației sale – O carte de filosofia istoriei, „între spiritual și politic”	
Încheiere: Istorie, scriere, legitimitate cultural-politică	191
Bibliografie	201

CUVÂNT ÎNAINTE: DESPRE „PUTEREA” LIMBII ȘI A LIMBAJULUI

„Spiritul națiunilor se reflectă în limbă”, spunea Humboldt în 1821 (anul revoluției lui Tudor Vladimirescu din Țara Românească¹), și potrivit lui Maurice Tournier, cel care în textul său despre rolul întemeietor al cuvintelor în istorie invocă această afirmație cu valoare și rezonanță reflexivă, „ceea ce vrea să spună acest aforism, dacă lăsăm la o parte aspectul său naționalist, se rezumă la observația că nu există univers de semne în afara societății, nici în afara istoriei.”² Dar dincolo de această decodare semiotică esențială, aforismul acesta poate fi citit și interpretat și din perspectiva defînirii identității naționale în științele politice³.

¹ Moment care încheie capitolul domniilor fanariote și deschide, la nivel intern și internațional, discuțiile privitoare la emanciparea politică, socială și culturală a românilor.

² Maurice Tournier, «Des mots en histoire», în Yves Beauvois & Cécile Blondel (eds.), *Qu'est-ce qu'on ne sait pas en histoire*, Presses Universitaires du Septentrion, 1998, p. 131.

³ Iar în acest domeniu, identitatea politică/națională poate fi interpretată ca „variabilă” (potrivit studiului redactat de Raw Abdelal, Yoshiko M. Herrera, Alastair Iain Johnston și Rose McDermott, „Identity as a Variable”, *Perspectives on Politics*, vol. 4, no. 4, pp. 695-711, December 2006). Dar dincolo de aceasta, ea include „un set de elemente stabile, inerțiale ce tind să se reproducă, dominând mentalul colectiv și modelele date care creează punți spre acțiune”. Iar limba este cel mai important dintre elementele stabile care creează punți spre acțiune, în vederea realizării standardelor normative și instituționale, „procese de redefînire și adaptare, care se referă la moduri particulare de concepere, organizare și exercitare a puterii de stat – în fapt regimul politic –, corespunzător schimbărilor intervenite în starea de spirit, valorile sau obiectivele caracteristice unei epoci și structurilor de bază ale societății, voinței dominante în cadrul societății, influențelor sistemului internațional sau chiar condițiilor impuse din exterior de către factori de putere, de regimuri de ocupație străină etc.” – cf. Aristide Cioabă, „Despre identitatea politică individuală și colectivă” – interviu realizat de Lorena Păvălan Stuparu și Gabriela Tănăsescu, în volumul *Identitatea individuală în contextul globalizării*, coordonator Lorena-Valeria Stuparu, Craiova, Editura Aius, 2013, pp. 206-207.

Încă din perioada interbelică „Ideea că trebuie să se pornească direct de la *Caiete* pentru înțelegerea personalității lui Eminescu începea să capete tot mai mulți aderenți”²² și în acest sens Eliade publica o recenzie în *Cuvîntul*, în 1933.

Înțelegând valoarea ontologică deopotrivă colectivă și individuală a limbii materne, Eliade „(...) aflat departe de țară, avea să se însoare cu o româncă (Cristinel) pentru că, așa cum mărturisește, simboliza limba maternă pe care dorea s-o audă și s-o vorbească zilnic”. Dacă „Pentru Eliade în exil, femeia, limba maternă și patria reprezentau o familie semantică existențială”²³, putem adăuga că limba maternă era mai mult decât toate: în română visa și scria literatură, își împlinea gândurile. După cum consemnează Petru Ursache, „La Eliade găsim: «Scriu în limba în care visez». Sau, într-o scrisoare către Nicolae Argintescu-Amza, datată 21 aprilie 1936: «Să vorbești în românește, să gândești românește, să iubești din nou fete de la noi. Poți pleca apoi, unde vrei, oricât. Dar ești dator, pentru ființa d-tale, să vezi cum se face istoria aici – oricât s-ar face ea de mizerabil»”²⁴. Mai mult decât atât, „A-ți evoca peisajul țării, a visa și a scrie în românește, a recita *Miorița* în momente de grea cumpănă sunt modalități de a găsi drumul spre Centru”²⁵.

Potrivit mitologiei, omului i-a fost dat să uite limba originară a umanității, dar limbile popoarelor care prin traducere se recunosc unele în celelalte rămân o „putere”. În ele se întemeiază etniile și națiunile. În ele își afirmă drepturile, revendicările, independența în fața ocupantului, dar și tot ce este mai profund: credința, literatura, filosofia. Uneori în mediul lingvistic apar seducția și corupția, dar acestea depind de limbaj și de cel căruia i se adresează, esențiale sunt cunoașterea pe care o teaurizează și acțiunea pe care o face posibilă prin utilizarea ei care spune adevărul, care povestește și definește.

Identitatea politică a unei țări nu se poate defini independent de cultura națională, care înseamnă în primul rând a gândi și a scrie în limba respectivă.

²² Petru Ursache, *Camera Sambò. Introducere în opera lui Mircea Eliade*, Ediția a III-a revăzută și dezvoltată, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2008, p. 139.

²³ *Ibidem*, p. 151.

²⁴ Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență I*, p. 30.

²⁵ Petru Ursache, *op. cit.*, *ibidem*.

I. PLEDOARIA PENTRU IDENTITATEA POLITICĂ A ROMÂNILOR ÎN GÂNDIREA ȘI SCRIERILE MEMBRILOR GENERAȚIEI DE LA 1848*

SCURTĂ INTRODUCERE

Animată de idei generoase precum aceea de libertate individuală, socială și națională, de înalte exigențe etice, de solidaritate, de dragostea pentru istoria și cultura română și de sentimentul datoriei și demnității de a contribui la recunoașterea acestora, generația pașoptistă²⁶ este definită într-un mod sugestiv de Neagu Djuvara: „Așa s-a întâmplat la noi cu bărbății născuți, să spunem, între 1800 și 1830, și pe care-i putem numi «generația de la 1848». Erau doar o mână de oameni, însă luptau mânați de o credință nețărmurită în destinele țării lor. Au lepădat, ca pe niște vechituri, obiceiurile, instituțiile, până și vocabularul impuse de o putere străină. Au sorbit cu nesaț din izvoarele culturii apusene; au adoptat instituții noi, au înnoit limba, au creat pe de-a-ntregul o literatură de valoare universală, au început, în liniște, un proces democratic, într-un ritm nemaicunoscut de vreo altă țară din Europa; au fixat, pentru generații, cu îndrăzneală și realism, marile obiective politice ale neamului

* Acest capitol este o versiune revăzută și îmbogățită a articolului „Gândirea politică a generației de la 1848”, în *O enciclopedie a gândirii politice românești*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu”, 2018, pp. 73-131.

²⁶ Din Generația de la 1848, după „Tabla de materii” a *Istoriei Literaturii Române* de George Călinescu, fac parte următorii reprezentanți, mai mult sau mai puțin scriitori: Romanticii (1827-1848), subclasați la rândul lor în „Cintăreții ruinelor. Damnații. Mesianicii utopici”, dintre care fac parte Vasile Cîrlova, Tudor Vladimirescu, Eliade Rădulescu, C. Aristia, Gr. Pleșoianu, Grigore Alexandrescu, Daniil Scavinschi, Mihai Cucuian, C.A. Rosetti; „Mesianicii pozitivi. 1840-1848”; reprezentanții spiri-

și au determinat Europa să țină seama de ele. Ei au făcut toate acestea. Au făcut chiar mai mult: au făurit România²⁷.

Înainte de a evidenția, prin moștenirea pe care au lăsat-o istoriei și culturii române, energia acelor oameni și elanul lor creator, buna credință și altruismul, romantismul și idealismul lor împletit cu raționalismul, patriotismul și spiritul de sacrificiu, pentru că numele membrilor generației de la 1848 din Țările Române sunt legate de ceea ce istoriografia a numit revoluția burghezo-democratică ce a cuprins Europa în acel an, trebuie să ne gândim la semnificația acesteia în context românesc. Datele asupra ilustrei generații de la 1848 sunt strâns legate de readucerea în actualitate a sensului revoluției care le-a marcat destinul personal și deopotrivă destinul istoric românesc.

Situând acest cuvânt „cândva emfatic” în câmpul semantic aflat „între metaforă și concept”, Reinhart Kosellek consideră că „trebuie să existe ceva de genul unei experiențe constante a revoluției: fie în plan politic, fie științific, fie economic, etnic, social sau cultural”. Cât privește adjectivul „revoluționar”, acesta „a devenit o caracteristică a modernității sau a violenței cu care se petrec unele transformări, un epitet lesne ajustabil la numeroase situații concrete”. Astfel, revoluția „a devenit un slogan lesne exportabil, un concept social-politic, dar și un termen științific²⁸. Dar în ciuda conotațiilor negative și a detașărilor ironice de latura ridi-

tului critic (Mihail Kogălniceanu, N. Bălcescu, Al. Russo); Antibonjuriștii (1830-1848), „boiermașii” conservatori (C. Făca, Zilot Românul, Naum Rîmniceanu, C. Bălăcescu, Colonelul Lăcusteanu, Pahamicul C. Sion); „Întemeitorii prozei, Întîii umoriști” (Ermiona Asachi, Constantin Negruzzi, Anton Pann, Cilibi Moise); „Romantici macabri și exotici 1842-1859”, „Tehnicieni ai versului muzical” (D. Bolintineanu, Costache Stamati); „Patrioți și unioniști” (Cezar Boliaș, Ioan Catina, Andrei Mureșanu, G. Sion, C. Negri, C. Dăscălescu, G. Săulescu, C. Caragiale, Iorgu Caragiale, E. Winterhalder, D. Gusti, N. Istrati, Al. Pelimon, C.D. Aricescu, Ioan Sîrbu, Al. Donici); Vasile Alecsandri (îi este consacrat un subcapitol). Dincolo de această clasificare revelatoare pentru spiritul timpului, vorbind despre generația de la 1848 ne referim la membrii ei marcantă nu numai prin activitatea revoluționară, cât mai ales în calitate de întemeietori, prin scrierile lor, ai culturii române moderne: Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, A.I. Cuza, Ion Ghica, I.H. Rădulescu, Constache Negruzzi, C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, Frații Golești, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Avram Iancu, Alexandru Papiu Ilarian ș.a.

²⁷ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, Traducere din franceza de Maria Carpov, București, Editura Humanitas, 2013, p. 392.

²⁸ Reinhart Kosellek, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, Traducere din limba germană de Gabriel H. Decuble și Mari Oruz, Coordonarea și uniformizarea traducerii, Gabriel. H. Decuble, Editura Art, 2009, p. 208.

colă a întrebuirii lui, acest termen și-a dovedit din plin capitalul euristic în istoriografie, filosofie și sociologie: „Din punct de vedere analitic, de la 1789 încoace, conceptual de *revoluție* a început să acopere cel puțin două domenii empirice care nu sunt neapărat înrudite. Pe de o parte, acest concept se referă la tulburările violente inerente unei răscoale care se poate transforma într-un război civil, care, la rândul său, poate provoca o schimbare a constituției. Pe de altă parte, acest concept indică o schimbare structurală de lungă durată, care poate proveni din trecut și se poate manifesta în prezent. În acest caz, se apropie de conceptual de *revoluție permanentă*, evocând mereu un proces și o dezvoltare. În această a doua accepție, conceptul depășește sensul politic restrâns, legat de ideea de violență, se extinde peste întreaga societate și poate cuprinde astfel numeroase alte domenii, de la industrie și știință, până la cultură²⁹.

Cât privește dimensiunea metaforică, cum „la origine termenul înseamnă «rostogolire» – ca în mișcarea prin care a fost dată la o parte piatra care acoperea mormântul lui Christos – altfel spus: revoluție era orice mișcare de rotație care presupunea o revenire la ceva anterior”, „Substratul natural al semanticii acestui concept îi conferea pregnanță și putere de impunere în limbajul cotidian, el actualizând ideea reînțoarcerii la o situație social-politică mai justă, mai fericită, ceea ce-l face ușor utilizabil în scopuri propagandistice³⁰.”

În ce măsură se încadrează revoluția română de la 1848 în această definiție largă?

Putem spune că deopotrivă sincronizările și specificitatea mișcării pașoptiste din Țările Române exprimă nota turbulentă a evenimentelor care pun la cale o schimbare, dar totodată și o tendință de dezvoltare și împlinire a obiectivelor manifestată la nivelul duratei lungi, tendință ce nu exclude invocarea spre regăsire a unei stări mai bune din trecut (acest aspect fiind vizibil mai ales în scrierile istorice ale protagoniștilor revoluției române de la 1848).

Florin Constantiniu rezumă cele două teze opuse privitoare la revoluția pașoptistă: „simplă imitație a revoluției franceze din februarie 1848 sau produs firesc al dezvoltării societății românești, care reclama cu necesitate schimbările preconizate de revoluționari³¹. Deși aspectul necesității istorice a fenomenului revoluționar românesc este incontestabil,

²⁹ *Ibidem*, p. 209.

³⁰ *Ibidem*, pp. 214; 215.

³¹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 207.

nu este mai puțin adevărat că „Integrarea spațiului românesc în marele curent revoluționar de la 1848 numit «Primăvara popoarelor» – a însemnat, cum a remarcat Catherine Durandin, și cea dintâi sincronizare, în sensul riguros al termenului, a fenomenului românesc și a celui european, chiar dacă promotorul revoluției române a fost un grup minoritar”.³²

Ideile sociale și politice în jurul cărora se editează programele revoluționare au la bază explorarea principiilor egalității, fraternității, libertății, principiile ale modernității europene.

Pe scurt, după cum surprinde Gheorghe I. Brătianu în celebra lucrare *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, dimensiunile națională și socială ale „revoluției permanente” din secolul al XIX-lea românesc „află o expansiune mai completă în agitațiile politice din 1848”, a căror evocare poate „înfățișa starea de spirit deosebită a provinciilor care le-au fost teatru”. Astfel, „În Moldova, o conspirație aristocratică a fost repede înăbușită de către poliția voievodului Moldovei, Mihail Sturdza. În Muntenia, capii mișcării revoluționare, Brătienii, Rosetti, Bălcescu, se inspirau din principiile *Declarației drepturilor omului* și își manifestau simpatia pentru ungurii răzvrățiți împotriva Habsburgilor. Dimpotrivă, în Transilvania, mișcarea care revendica drepturile națiunii românești, nesocotită de către statele oficiale ale provinciei, era în același timp un apel către împăratul din Viena, în tradiția răscoalelor din secolul al XVIII-lea. Toate aceste împrejurări și principiul naționalităților, care inspira politica lui Napoleon al III-lea, trebuia să ducă la Unirea Principatelor, ale cărei consecințe îndepărtate se puteau întrezări a doua zi după războiul Crimeii”³³. Prin urmare, Gheorghe I. Brătianu arată că „Nimic nu ar putea contribui mai mult la înțelegerea isoriei unității române decât această frază, de atâtea ori citată, a ambasadorului Austriei la Constantinopol, în 1857, când chestiunea unirii Moldovei cu Muntenia se afla la ordinea zilei: «După o astfel de încurajare dată pretențiilor românești, cum s-ar putea crede, scria acest diplomat prevăzător, că ele se vor opri aici? Dar ar fi împotriva naturii omenești. Românii (termenul era nou pentru cancelarii) vor găsi atunci suzeranitatea Porții o rușine și o nedreptate; ei își vor găsi țara prea mică; vor năzui la un stat independent, cuprinzând Bucovina, partea românească a Transilvaniei, Banatul, având nevoie de Balcani ca hotar»”.³⁴

³² *Ibidem*, p. 208.

³³ Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Ediție îngrijită, note și studii de Stelian Brezeanu, București, Editura Corint, 2000, p. 207.

³⁴ *Ibidem*.

De aici se vede cum revoluția română de la 1848 a anticipat, prin programele sale politice și prin opera social-politică și istorică a reprezentanților generației care au crezut în cauza ei, evenimentele ulterioare care au contribuit la desăvârșirea statului național unitar român.

Membrii generației anului 1848 au fixat obiectivele unei revoluții împlinite într-o durată lungă (1859-1877-1918), obiective care au vizat libertatea socială strâns legată de independența și unitatea națională, altfel spus, schimbarea ordinii, a „rânduiei” politice și geopolitice de atunci, și care în ciuda unor accente anarhiste, nu a „excelat” prin violență. Au avut „Prințipuri pentru reformarea patriei”, dar, totodată, invocând istoria națională, și-au dorit și revenirea la o stare de demnitate din trecut, reală pe anumite porțiuni de timp³⁵. Vehiculând idei și doctrine politice progresiste, liberalismul de fond al gândirii lor nu a exclus conservatorismul, în dimensiune națională cât și europeană³⁶, iar activitatea lor revoluționară nu a exclus o semnificativă contribuție la dezvoltarea gândirii politice românești.

³⁵ „Revoluția de la 1848 se încadrează în chip firesc în curentul de renaștere și modernizare început după 1821; pașoptiștii s-au socotit de altfel continuatorii direcți ai lui Tudor Vladimirescu și ai cărvunarilor, ale căror scrieri le-au scos din uitare și ale căror idei și le-au însușit (...). Anii '40 au fost de altfel ani de mare pasiune pentru istorie, folosită ca argument politic și ca justificare a programului național. Cărturarii sînt obsedați de problema vechii Dacii, de unirea lui Mihai Viteazul. «Capitulațiile» sînt din nou scoase la lumină și puse să justifice cererea de modificare a raporturilor cu Poarta” – Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Humanitas, 1992, pp. 154-155.

³⁶ „Pentru intelectualii români, anul 1848 a marcat triumful ideii de națiune. În ambele Principate și în Imperiul habsburgic, ei și-au justificat cererile de independență sau autonomie politică prin invocarea dreptului legitim la autodeterminare al unei comunități entice. În Moldova și Țara Românească, intelectualii au căutat să desființeze protectoratul Rusiei și să restabilească echilibrul istoric cu Imperiul otoman, în timp ce în Transilvania, în regiunea învecinată, Banat, aflată sub stăpanirea Ungariei, și în Bucovina ei și-au propus să unească toți românii într-un stat autonom. S-a analizat chiar ideea unirii tuturor românilor de o parte și de cealaltă a Carpaților, pe baza puternicilor legături entice, lingvistice și culturale dintre aceștia. Dar astfel de gânduri erau efemere, căci ipotezele și reveria contraveneau realităților politice, în special pragmatismului Rusiei și Austriei. În niciun alt sens nu s-a păstrat mai bine idealismul pașoptiștilor, ca în solidaritatea manifestată față de celelalte mici națiuni din Europa, care luptau pentru scuturarea dominației străine. Acest sentiment deosebit de comunitate se datora în mare măsură gândirii și exemplului apusene și, astfel, anul 1848 reflectă gradul de integrare a românilor în Europa” – Keith Hitchins, „Anul 1848 la români”, în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 2014, Editura Corint, pp. 298-299.

1. Scena politică europeană în 1848 - acte și schițe

Revoluțiile de la 1848 din Europa au fost animate de revendicări de natură politică, bazate pe idei liberale, dar și aspirațiile sociale au făcut obiectul programelor și acțiunii revoluționare. Totuși, „Celălalt factor al mișcării revoluționare îl constituie naționalismul, ceea ce a dus la caracterizarea anului 1848 drept «primăvară a popoarelor»³⁷, arată Jean-Marie Le Breton.

În schimb, același istoric susține că „Revoluțiile din 1848 reprezintă cea mai gravă atingere adusă sistemului european instituit în 1815. (...) În timp ce forțele conservatoare își revin de bine de rău în Franța, în Italia și în Austria, problema germană începe să domine scena europeană, și o va domina vreme de un secol³⁸.

De aceea poate, ideologia revoluționară românească din 1848, avînd ca trăsături dominante caracterul ei antifeudal și național, încadrată, cum arătăm, în fenomenul general european, primește influențe culturale și din această zonă. Spre deosebire de raporturile pașoptiștilor cu cultura franceză, arată într-un studiu Paul Cornea, raporturile culturale româno-germane din aceeași perioadă, atât cât au fost, se bazează pe

³⁷ Jean-Marie Le Breton, *Măreția și destinul bătrânei Europe 1492-2004. Eseu istoric*, traducere din franceză de Vlad Russo, București, Humanitas, 2006, pp. 90-91.

³⁸ *Ibidem*, p. 92. Privitor la importanța problemei germane în context politic european, Jean-Marie Le Breton adaugă că „Revoluția de la 1848 a arătat că Austria nu se poate impune ca lider al lumii germane. Formula din 1815, care prevedea că asupra Confederației germane se va exercita o suveranitate austro-prusacă, n-a funcționat. În 1848, tulburările de la Berlin corespund unei puternice conștientizări a naționalismului care care a fost trezit în chip brutal de Napoleon și n-a încetat să crească de atunci. Speranța revoluționarilor germani de a se folosi de idealul de eliberare al popoarelor (în speță al polonezilor) pentru a unifica forțele națiunii germane este dezamăgită. Potrivit judecății pe care evenimentele ulterioare ne-o îngăduie astăzi, această perspectivă era mai amenințătoare pentru Europa stabilită prin Congresul de la Viena decât spiritul revanșard al Franței. Echilibrul intergerman organizat de Congresul de la Viena a fost rupt de evenimentele din 1848. Parlamentul de la Frankfurt, dominat de liberalii hotărâți să unifice Germania, a propus coroana imperială lui Friedrich Wilhelm, regele Prusiei (28 martie 1849). Acesta a refuzat însă, preferând tradiția prusacă liberalismului german. Friedrich-Wilhelm și ministrul său Radowitz încearcă să organizeze, sub conducerea Prusiei, o Ligă a Principilor germani din care Austria să nu facă parte. Dar Austria, care a beneficiat de ajutorul rusesc împotriva revoluției ungare și care a recâștigat terenul pierdut în Italia, obligă Prusia să renunțe la planul său (retragerea de la Olmutz, noiembrie 1850)“ (*Ibidem*, pp. 91; 92; 93).

faptul că atât societatea română, cât și societatea germană „se află între 1830-1860 în fața acelorași probleme fundamentale: înfăptuirea unității naționale și revoluția burghezo-democrată (implicînd lichidarea feudalismului și ridicarea claselor năpăstuite“, deși „căile concrete ale desfășurării istorice rămîn desigur diferite³⁹. Căci „Nici în Principate, nici în Transilvania evenimentele nu se desfășoară la fel, dar sensul conflictelor e același: autoritățile reprimă drastic orice tentative de liberalizare, o cenzură aspră veghează asupra presei și a publicațiilor, burghezia pare redusă la neputință, iar mica nobilime, încă sub influența ideilor luminate, se agită pentru un program moderat de reforme. Totuși, și în Țările Române, ca și în Germania, sub înghețul aparent, nemulțumirile se acumulează exploziv, criza regimului absolutist se adâncește, iar ideea națională evoluează irezistibil de la „conștiința unei idei culturale și umanitare“ spre „o dorință de putere național-politică⁴⁰. De aceea, „Tocmai datorită evoluției politice întîrziate în raport cu Franța și Anglia, Germania reprezintă pentru aripa moderată a pașoptismului, îndeosebi pentru ardeleni, un rezervor de idei, argumente și modele culturale care răspund aspirațiilor lor spre un progres rezemat pe tradiție, spre un liberalism ferit de excese iacobine și spre un moralism fundat pe o solidă cultură filozofică⁴¹.

Dacă „componenta socială cea mai clară a revoluției din 1848 se înregistrează în Franța“, unde „guvernul provizoriu are în alcătuirea sa un muncitor și se înființează atelierele naționale“, Anglia și Rusia nu sunt atinse de valul revoluționar, căci, cel puțin în Marea Britanie, „liberalismul politic este deja instaurat“ și chiar dacă revendicările sociale se fac auzite, acestea „îmbracă forma reformismelor (mișcarea Chărtistă)“, acest „demers progresiv“ fiind posibil „grație supleței sistemului său politic“. Finalmente, „anul 1848 nu provoacă în Anglia răbufniri comparabile cu cele de la Paris, Milano, Viena sau Berlin⁴².

După cum se vede, Jean-Marie Le Breton nu amintește despre revoluția de la 1848 din Țările Române, aceasta fiind omisă și de enumerarea lui Reinhart Kosellek: „(...) revoluția de la 1848 a fost o revoluție europeană (...) Începând din ianuarie 1848 în Italia și în februarie

³⁹ Paul Cornea, „Pașoptismul și cultura germană“, în *Aproapele și departele*, București, Cartea Românească, 1990, p. 250.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 251.

⁴¹ *Ibidem*, p. 252.

⁴² Jean-Marie Le Breton, *op. cit.*, p. 91.

la Paris, ea a ajuns în martie și în Germania, pentru ca, în fine, să cuprindă și popoarele slave, cehii și parțial polonezii, dar mai ales ungurii care, ca și italienii, germanii și polonezii, aveau ca țel un stat propriu. Cu alte cuvinte, era o revoluție europeană fragmentată național. Nu a existat o unitate de acțiune a revoluționarilor, suficient de compactă, încât să poată determina cursul evenimentelor. Mai mult, formulările revendicative naționale ale revoluțiilor au împietat asupra stabilirii unor țeluri commune⁴³.

Totuși, în dimensiunea sa națională, dar și socială, revoluția română se înscrie în tendințele europene: „Din punct de vedere politic, drepturile burgheziei urbane cântăreau la fel de mult, adesea chiar mai mult decât drepturile unui cetățean al statului pentru care luptau cu toții”⁴⁴.

În schimb, Karl Marx consacra revoluției române de la 1848 pagini semnificative în manuscrisele inedite reunite de A. Oțetea și S. Schwann sub titlul *Însemnări despre români* în volumul publicat în 1964. Aici evenimentele din Transilvania, Moldova și Țara Românească sunt prezentate pe zile, reflectând totodată o imagine sincronă a acestora⁴⁵.

2. Revoluția de la 1848 în Moldova, Țara Românească și Transilvania. Momente, concepte, obiective, finalități

Cum în cazul generației de la 1848 gândirea s-a împletit cu faptele (de la text, la acțiune!), o descriere succintă a evenimentelor concrete pune în evidență amploarea și semnificația acesteia pentru istoria națională, date fiind situația economică, socială, politică și culturală a Principatelor Române și totodată importanța demersurilor intelectuale ale protagoniștilor.

Dan Berindei a remarcat că perioada dintre revoluțiile din 1821 și 1848 a fost caracterizată de intensificarea și modernizarea luptei politice, dar și de accentuarea caracterului ei național, deoarece „Nici Regulamentul Organic și nici absolutismul luminat din Transilvania

⁴³ Reinhart Kosellek, *op. cit.*, p. 457.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 463.

⁴⁵ Karl Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, Publicate de A. Oțetea și S. Schwann, Editura Academiei Populare Române, 1964, Manuscrisul B 85, pp. 146-159.

n-au oferit cadre politice satisfăcătoare și acest lucru a deschis și mai mult drumul spre revoluția pașoptistă.”⁴⁶

Deși ca moment hotărâtor al procesului de formare a României moderne revoluția română de la 1848 se încadrează totodată în procesul revoluționar general⁴⁷ și „a însemnat, concomitent, o participare la revoluția europeană izbucnită la începutul aceluși an și întinsă, sub forma unei succesiuni de acțiuni care se precipitau ca niște flăcări ce răsăr în lanț, de la apusul continentului pînă la Dunărea de jos”, aceasta, „Determinată de cauze interne în primul rând (...) a însemnat reluarea și dezvoltarea pe un plan mai înalt și cu mijloace mai ample a luptei și a programului din 1821, iar pentru Transilvania a luptei și a revendicărilor din 1784-1785, precum și a programului din 1790-1792”⁴⁸.

O trăsătură generală comună ce caracterizează revoluția și programele ei din 1848 în toate Țările Române constă în aceea că „ea a fost produsul condițiilor interne ale societății noastre (...) consecința transformărilor locale desfășurate în viața social-economică și politică din Țările Române în perioada destrămării și crizei feudalismului”.

În Țara Românească, Moldova și Transilvania, anul 1848 constituie punctul culminant al activității revendicative. Prin amploarea acțiunilor, dar mai ales prin înalta conștiință socială și națională dovedită de cei mai mulți din conducătorii lor, prin complexitatea și caracterul național și democratic al programelor formulate în cursul acestui an, revoluția pașoptistă are semnificația unui eveniment epocal.

În 1848 se formulează programul politic revoluționar cel mai complet al reprezentanților națiunii române din cele trei țări.⁴⁹

Faptele revoluționare sunt pregătite de diverse manifestări culturale și societăți secrete, după cum arată Petre P. Panaitescu: „Mișcarea literară românească dintre 1830-1840 ducea o luptă pentru ridicarea națională a poporului nostru. Această mișcare literară condusă de tineri cari studiaseră în Apus urmărea în primul rând unirea Românilor într'un singur stat și liberarea lor de sub protectoratul rusesc. În privința

⁴⁶ Dan Berindei, *1848 în Țările Române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁸ Valeriu Șotropa, „Actele revendicative din anul revoluționar 1848”, în *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, p. 134.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 137; 138.